

De veiligheidspolitiek heeft grote invloed op de ordening van de stedelijke ruimte. Dagelijks begeven we ons van veilige naar niet-veilige domeinen. We checken in met onze OV-chipkaart, ons gezicht wordt herkend in de supermarkt. Dit soort 'veiligheidsbellen' werkt op een opvallende manier door in het ruimtelijk domein. Gaat deze jungle aan ordeningen de stedelijke ruimte niet teveel overwoekeren, vraagt Marc Schuilenburg zich af.

De securitisering van de stad: park of jungle?

Veel mensen zijn trots op de stad waarin ze wonen. In het beste geval sluit de inrichting van de stad aan bij de cultuur van de stedelingen. Maar de stad is ook een ontmoetingsplaats of trefpunt van vele verschillende mensen en culturen. Regels moeten het samenleven mogelijk maken en conflicten voorkomen. Zonder regels veranderen delen van de stad in een jungle waar het recht van de sterkste heerst. Maar als meerdere partijen regels gaan opleggen ontstaat er een woud aan regels; een nieuwe vorm van jungle. Winkeliers, beveiligingsbedrijven, woningbouwverenigingen, buurtwachten, energiemaatschappijen: zij bedenken allemaal regels en straffen. De gedachtegang is dat ze met de nieuwste veiligheidstechnieken diezelfde regels kunnen afdwingen en straffen opleggen. Of deze vorm van toezicht de veiligheid ook werkelijk vergroot, blijft de vraag. Wel treden er externe effecten op met betrekking tot het gebruik van de stedelijke ruimte. Eén van de gevolgen is dat er nieuwe ordeningen in de stad ontstaan. Dit roept drie vragen op. Ten eerste: Hoe ziet de stad er traditioneel uit? >>

links: Den Haag, 2007. Biometrische gezichtsherkenningcamera's (circa 150) in en rond het nieuwe voetbalstadion van ADO Den Haag. Uitzonderlijke maatregelen om vandalisme tegen te gaan en hooligans te weren (stadionverbod). Toegangspoortjes herkennen supporters door

een biometrische scan. 'Spotshots', beweegbare fotocamera's met een krachtige zoomlens, fotograferen de toeschouwers tijdens de wedstrijd zo'n negentig keer. Boven de tribunes hangen microfoons om spreekkoren en vuurwerkmisbruik te lokaliseren. Foto: Inge van Mill/HH

midden: Leiden, 2008. Poortjes voor OV-chipkaart op Centraal Station. Foto: Gerard Til/HH
rechts/onder: Rotterdam, 2011. Supportersbrug bij voetbalstadion Feyenoord moet supportersstromen in goede banen leiden en ongeregeldeheden voorkomen. Foto: Jannes Linders

boven: Rotterdam, 2011. Synagoge met een woud aan paaltjes voor de deur, ter bescherming tegen mogelijke aanslagen. Foto: Jannes Linders

onder: Rotterdam, 1999. Voetbalsupporters wachten bij Feyenoord-stadion, paarden leiden de massa in goede banen. Foto: Otto Snoek/HH

Ten tweede: Tot welk proces is de huidige veiligheidspolitiek te herleiden? En ten derde: Welke nieuwe ordeningen kun je onderscheiden?

Harde lijnen

Hoe de stad er traditioneel uitziet is het beste te bekijken vanuit een vogelperspectief. Dan zie je al snel dat drie harde lijnen het stedelijk leven consistentie, samenhang en richting geven.¹ Deze lijnen omsluiten de burgers en hebben een eigen geschiedenis. Door de invoering ervan in de stad worden bewoners opgedeeld in afgebakende gebieden en ontstaan er collectieve activiteiten. Dikwijls zijn deze strikte opdelingen politiek-economisch bepaald en ideologisch onderbouwd. Zijn ze eenmaal getrokken, dan produceren ze specifieke effecten en dienen ze een bepaald nut.

Er zijn binaire opposities zoals 'stad-platteland' en 'natuur-cultuur'. Lang geleden zorgden deze opdelingen ervoor dat stedelingen zich beschermd en beschut voelden tegen gevaren die buiten hun invloedssfeer lagen. In de stad was je bijvoorbeeld veilig voor de gevaren van de natuur. Door de oprukkende verstedelijking hebben

beide opdelingen aan kracht verloren. Duale categorieën als 'centrum' tegenover 'periferie' en 'natuur' tegenover 'stad' zijn achterhaald. Zelfs op het platteland is een stadsleven mogelijk. Andere opposities zijn daarvoor in de plaats gekomen. Het onderscheid 'publiek-privaat' is hier een goed voorbeeld van. In het privé-domein moet de overheid het individu met rust laten. Achter de drempel van de woning kan eenieder zijn persoonlijke verlangens en opvattingen erop nahouden. Daarentegen is de publieke ruimte een plaats waar iedereen elkaar vrij kan ontmoeten en waar een gezamenlijke wereld ontstaat. In deze ruimte vindt het in vrijheid denken, spreken, oordelen en overtuigen van andere personen plaats en zet ieder individu

zijn verlangens en opvattingen even opzij voor het algemeen belang.

Daarnaast is de stad opgedeeld in steeds groter wordende cirkels. Dit begint met het bed, de kamer, vervolgens het huis, dan de straat, de wijk, deelgemeente, stad – en zo verder. Dit is de tweede harde lijn. Deze cirkelredenering breidt zich steeds verder uit en daardoor ook de omgeving waarin je leeft en beweegt. Elke cirkel herbergt één of meer andere cirkels in zich. De verruimingen komen tot stand doordat elementen uit een kleine cirkel door een grotere cirkel worden opgenomen. De cirkel verandert dan van aard zodra deze elementen worden gekoppeld aan andere elementen of oude elementen eruit verdwijnen. Hoe groter de cirkel is, hoe gecompliceerder de sociale structuur en verhoudingen tussen de stedelingen zijn in deze binnenwereld.

Tot slot zijn er lineaire opdelingen. In dat geval is er sprake van verschillende periodes of fases in het leven die elkaar chronologisch opvolgen: baarmoeder, gezin, school, werk, pensioen, kerkhof. Wat men 'volwassen worden' noemt, zijn de verschuivingen in deze fasen. Enerzijds kenmerkt deze derde lijn zich doordat iedere fase een eigen functiegebonden plaats heeft. Elke plaats –

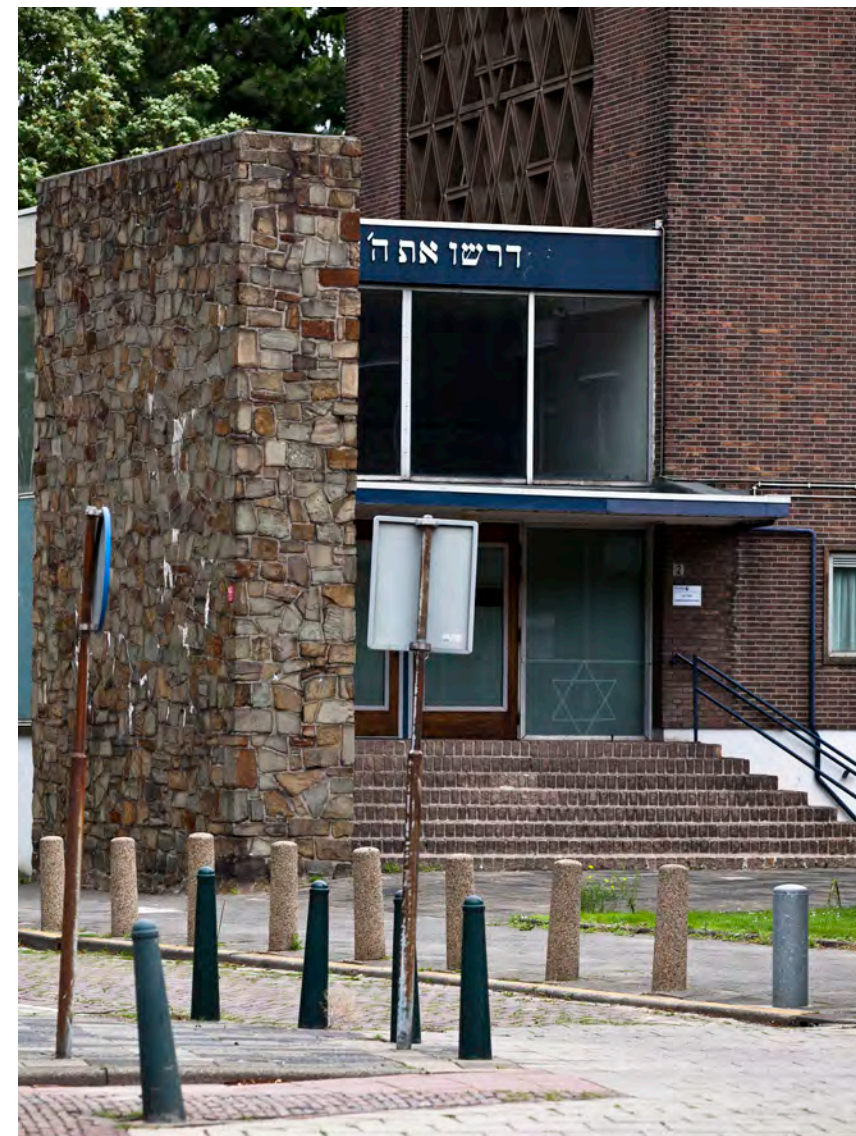

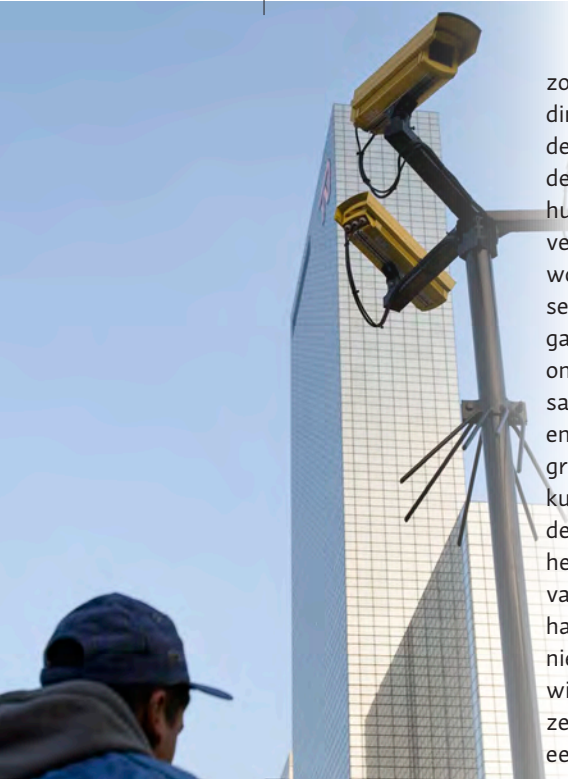
woning, school, kantoor, bejaardentehuis – heeft een specifieke manier van 'doen en zeggen', dat wil zeggen, eigen fysieke, sociale en symbolische kenmerken. Anderzijds wordt elke fase afgesloten zodra een volgende zijn intrede doet. Op school hoor je dat je niet meer thuis bent. Op kantoor vertellen ze je: 'Je zit niet meer op school.'² Zo ontstaat er een opeenvolging van fasen en ruimten, waarbij je van punt naar punt beweegt alsof er steeds iets nieuws kan worden toegevoegd aan het leven van alledag.

Veel is er nagedacht en geschreven over deze drie harde lijnen. Historisch onderzoek laat zien dat iedere lijn een eigen dynamiek heeft die niet altijd naadloos aansluit op de andere twee lijnen. Hoewel deze klassieke opdelingen op zichzelf waardevol zijn, doen ze echter weinig recht aan de opkomst van allerlei onzichtbare veiligheidsregimes waar we ons dagelijks doorheen bewegen. Deze regimes breken met de klassieke tegenstellingen en modernistische ideeën van de stedelijke ruimte. Ze lopen dwars door de hier beschreven opdelingen heen. Om de effecten daarvan duidelijk te maken, moet eerst iets worden opgehelderd over het proces dat hiervoor heeft gezorgd.

Securitisering

Sinds lange tijd is veiligheid een vast onderdeel van de ordening van de stedelijke ruimte. Zo worden steeds meer gebieden gedefinieerd vanuit het begrip 'veiligheid' en veiligheidstechnieken ook op steeds ruimere schaal toegepast. Deze technieken – herkenningcamera's, poortjessystemen, rfid-chips – hebben tot doel de toekomst veilig en zeker te stellen. Dit proces heb ik eerder 'de securi(ti)sering van de samenleving' genoemd.³ Securiteit is afgeleid van het Franse *sécurité*. Dat woord verwijst naar >>

de betekenis van 'veiligheid', maar is etymologisch ook verwant met het woord 'zekerheid' (pensioen, verzekering). Relevant is dat het proces van securitisering gebaseerd is op een medisch model van preventie, normering en risico. Dit model gaat terug op de bestrijding van de ziekte 'pokken' in de negentiende eeuw. Aan de hand van medische campagnes en inentingspraktijken werd het probleem van pokken aangepakt. Dit ging niet alleen gepaard met het aanleggen van uitgebreide rapporten en verslagen van de ziekte die de mogelijkheid had uit te groeien tot een epidemie, ook werden ongezonde plekken in de stad gelokaliseerd en, indien nodig, vernietigd. Daarbij werden alle bewoners preventief ingeënt en kon uit statistische gegevens worden afgeleid wat een 'normaal' sterftcijfer was.⁴

De systematische en succesvolle aanpak van pokken zal nu tot weinig vragen meer leiden, maar opvallend is dat de modaliteiten ervan – preventie, normering, bevolking en risico – zijn verplaatst naar een veelomvattende manier van besturen van mensen. Je

zou ook kunnen zeggen dat de bestrijding van pokken het paradigma is van de huidige veiligheidspolitiek. Eén van de consequenties is dat praktijken als huisvesting, welzijnswerk, openbaar vervoer en onderwijs heringericht worden volgens de logica van het securiteitsdenken. Zo leidt het tegengaan van de groeiende criminaliteit onder jongeren ertoe dat scholen, in samenwerking met gemeente, politie en justitie, reglementen opstellen op grond waar van leraren hun leerlingen kunnen fouilleren wanneer ze vermoeden dat ze wapens of drugs op zak hebben. Tegelijkertijd is de handhaving van zaken als vernieling en diefstal in handen gelegd van de winkeliers (en niet de politie). Inmiddels kunnen winkeliers overtreders een winkelontzegging opleggen voor de periode van een jaar tot alle winkels die meedoen aan deze maatregel. In de kranten lees je dat beleidsmakers plannen hebben om soortgelijke straffen ook toe te passen op andere delen van de stad, bijvoorbeeld door middel van een tram- en bioscoopverbod.

Kortom, niet alleen is de notie van 'veiligheid' de drijvende kracht achter de stedelijke planning (van krachtwijk tot *gated community*), in uiteenlopende praktijken zijn de technologieën, praktijken en metaforen van het veiligheidsdenken ook meer aanwezig dan ooit tevoren.⁵ Een dergelijke vervlechting van staat en maatschappij maakt de klassieke wijze van denken over de relatie tussen stad en veiligheid ondoorzichtig. Nu waren staat en maatschappij altijd al sterker met elkaar verbonden dan in klassiek liberale discussies wordt erkend, maar de securitisering van de samenleving leidt ertoe dat de scheiding tussen publiek en privaat steeds minder scherp is te trekken. Er ontstaat een grijze zone of hybride gebied tussen publiek en privaat. Het meanderende proces van securitisering leidt zo tot een uitermate complexe organisatie en uitvoering van de veiligheidszorg. Maar

het brengt ook een nieuwe sociale en ruimtelijke segregatie met zich mee.

Veiligheidsbellen

De kans dat je in je dagelijkse bewegingen door de stedelijke ruimte wordt bekeken, is de afgelopen jaren flink toegenomen. Steeds meer mensen en objecten zijn in realtime te volgen. De ruime toepassing van veiligheidstechnieken draagt daaraan bij. Maar ook het feit dat burgers in toenemende mate worden gecontroleerd door zowel particulieren en bedrijven als de overheid. Zo worden 'politieachtige' taken steeds meer uitgevoerd door op commercie gerichte actoren, zoals de bewaking van semipublieke gebieden als winkelcentra, vliegvelden en woonwijken. Beide aspecten komen samen in lokale constellaties van territoria, regels en autoriteiten. Deze, wat je kunt noemen, assemblages vormen ieder op zich een specifieke ruimtelijke-temporele orde met eigen vormen van toegang, informatie, identiteitscontrole, uitsluiting, beheer en surveillance.⁶ Assemblages hebben de vorm van veiligheidsbellen, dat zijn kortstondige of duurzame structuren van begrensde holle ruimten waarin zich interacties voltrekken tussen de plaatselijke autoriteiten, juridische arrangementen (protocollen, contracten) en aanwezige stedelingen, dikwijls in samenhang met het gebruik van digitale technieken en communicatieve netwerken.

De opkomst van dergelijke veiligheidsbellen betekent een nieuwe fase in de stedelijke ordening. Dit zie je bijvoorbeeld terug in de Collectieve Winkelontzegging, een initiatief van winkeliers om op eigen gelegenheid overlast tegen te gaan.⁷ In Den Haag, bijvoorbeeld, is dit systeem als sinds 2007 in werking. Wie ongewenst gedrag vertoont, wordt de toegang ontzegd tot alle winkels die dat beleid hanteren. Je steelt met andere woorden in de Albert Heijn een Mars, maar je krijgt

namens alle winkels in de binnenstad een winkelverbod. Winkeliers maken daarbij gebruik van technieken als gezichtsherkenningssystemen om mensen met een ontzegging te weren uit de binnenstad. Hoewel de term 'winkelontzegging' suggereert dat het alleen om winkels gaat, passen ook theaters, ateliers en galerieën, hotels, banken, restaurants en zelfs apothekers de maatregel toe. Aan de hand van databestanden delen deze ondernemingen gegevens over de kenmerken van personen (gezicht, adres, naam, enzovoort) met een winkelverbod op zak, met andere woorden: informatie over wie welkom en onwelkom is. Dit gebeurt niet alleen in plaatselijke winkelstraten (de Rotterdamse Koopgoot) of lokale gebieden (winkelcentrum Zuidplein), maar ook met ondernemingen in andere steden. Ook elders in Nederland kan je dan de toegang worden geweigerd tot een deel van de stad.

We checken iedere dag in en uit, zowel bewust (poortje voor het openbaar vervoer) als onbewust (gezichtsherkenningcamera in de supermarkt). Dat maakt nieuwsgierig naar de differentiatie van de stedelijke ruimte. Een inventarisatie van het aantal veiligheidsbellen laat zien dat er een lappendeken is ontstaan aan nieuwe ordeningen. Deze ordeningen zijn dikwijls niet met het blote oog te zien. Daarvoor zijn ze te fijnmazig en te transparant. Relevant is dat ze breken met de klassieke indeling van de drie eerder genoemde harde lijnen. Dat heeft vooral te maken met de inzet van digitale technieken en communicatieve netwerken om de veiligheid te waarborgen. Zo worden beelden van gezichtsherkenningcamera's via verschillende netwerken met elkaar samengevoegd. Met een internetaansluiting kun je op ieder moment van de dag een database met winkeldieven inzien. Het gevolg is een uitbreiding van de fysieke ruimte met een andere ruimte. De fysieke ruimte ligt in een vir-

tuele ruimte die op computernetwerken is gebaseerd. Die ruimte bestaat niet in lichamelijke of fysieke zin, maar heeft wel een onmiddellijk effect op de ordening van de stad. De eerder genoemde veiligheidsbellen hebben namelijk steeds minder een vaste omtrek, dat wil zeggen, ze vallen niet samen met een afgebakend stuk grond of plaats. Digitale veiligheidstechnieken blazen de bellen steeds verder op. Hun grenzen verschuiven met andere woorden voortdurend. Het effect is dat de stedelijke ruimte continue wordt geproduceerd en gereproduceerd. En daarmee steeds weer opnieuw wordt geconfigureerd.

Park of jungle?

De veiligheidspolitiek heeft grote invloed op de ordening van de stedelijke ruimte. Zo staat de stad bol van bewakingscamera's, detectoren, digitale poortjes en trackingsapparatuur. Deze technieken moeten conflicten en irritaties in de stedelijke ruimte onder controle brengen. Tegelijkertijd maken ze deel uit van lokale constellaties met eigen vormen van toegang en uitsluiting. Dit controlenet, als onderdeel van een proces van securitisering, wordt steeds groter terwijl de mazen kleiner worden. Het gevolg is een jungle aan ordeningen die de stedelijke ruimte overwoekert. Ondanks de grote

inwerking op de samenleving vindt hier nauwelijks een debat over plaats. De politieke loopgraven zijn betrokken en een terugkeer naar de oude veiligheids-handhaving is simpelweg niet meer mogelijk. Toch lijkt de vraag actueler dan ooit hoe van de stad weer een prettig mensenpark te maken.

Noten

- Schuilenburg, M., 'Het tijdperk van onzichtbare breuken', in: De Gids, nummer 6, 2009, pp. 645-654.
- Deleuze, G., *Negotiations 1972-1990*, Columbia University Press, New York, 1995, p. 177.
- Schuilenburg, M., 'De securisering van de samenleving. Over de relatie tussen veiligheidszorg, bestuur en quasi-strafrecht', in: *Krisis. Tijdschrift voor actuele filosofie*, nummer 3, 2009, pp. 6-23.
- Foucault, M., *Security, territory, population. Lectures at the Collège de France 1977-1978*, Picador, New York, 2009.
- Simon, J., *Governing through crime. How the war on crime transformed American democracy and created a culture of fear*, Oxford University Press, Oxford, 2007.
- Schuilenburg, M., 'The Dislocating Perspective of Assemblages. Another Look at the Issue of Security', in: *Open. Cahier on art and the public domain*, nummer 15, 2008, pp. 18-35.
- Schuilenburg, M. en Van Calster, P., 'De Collectieve Winkelontzegging: een antwoord van willekeur op overlast', in: *Omstreden ruimte. Over de organisatie van spontaniteit en veiligheid* (Boutellier, H. et al, red.), Van Gennep, Amsterdam, 2009, pp. 137-155.